

פרשת כי תבוא: האם מותר לרופא לעשות זריקה להוריו

בס"ד

פתיחה

בפרשת השבוע כותבת התורה, שכאשר אדם מקלל את אביו ואמו בפני עדים - עונשו בסקילה. כפי שהעיר הרמב"ן (כא, טו) עונשו של המקלל חמור מהמכה (שמיתתו רק בחנק), למרות שהיה מקום לומר אחרת, בגלל שני נימוקים. הקללה באופן טבעי שכיחה יותר מההכאה, לכן יש להגדיל בה את ההרתעה. טעם שני, כדי שהמקלל יתחייב עליו לקלל בשם ה', לכן החמירו בעונשו, ובלשונו:

"והחמיר במיתת המקלל יותר ממיתת המכה, מפני שחטא הקללה מצוי יותר, שהכסיל כאשר יכעוס והתקצף וקלל במלכו ובאביו ואימו תמיד כל היום, והעבירה כפי מציאותה תמיד צריכה ייסור גדול. או מפני שיש בקללה חטא גדול יותר שהיא בהזכרת ה' (שבועות לו ע"א), והנה צריך להענישו על חטאו באביו ואמו ועל אשר נשא שם ה' א-להיו לפשע וחטא."

אם כן, בנוסף לאיסור קללה יש איסור להכות את אביו ואימו, ובעקבות כך נעסוק השבוע בשאלה האם מותר לאדם שמתפקד כרופא לתת זריקה להוריו, למרות שכתוצאה מכך ייצא מהם דם. כמו כן נעסוק בשאלה, האם מותר לאדם לעזוב את הוריו ולא לכבדם, כיוון שהוא רואה שכבר אינו יכול להתמודד עם הטיפול (למשל כשאחד מההורים השתגע).

ריפוי הגוף

האם מותר לבן לבצע טיפול רפואי בהוריו? מהגמרא במסכת סנהדרין (פד ע"א) משמע שיש מספר דעות בעניין זה. לדעת רב מתנא בן יכול להקיז דם להוריו, כיוון שנאמר בתורה 'ואהבת לרעך כמוך', כך שהאיסור לחבול בהוריו קיים רק כאשר מדובר במעשה הנובע משנאה. גם רב דימי צועד בדרך זו וכתב, שאין בכך איסור, מכיוון שרק פעולה של הכאה נאסרה ולא פעולת ריפוי.

מדברי רב לעומת זאת משמע שהוא סובר שיש בכך איסור, ולכן לא נתן לבנו להוציא לו קוץ מהרגל מחשש שמא יצא דם, למרות שפעולה זו בעיקרה פעולה של רפואה ונעשית לרצונו. גם מר בר רבינא סבר כדעת רב, ומשום כך אסר לבנו לפתוח אבעבועה שהייתה על גופו, שמא יחבול בו ויעבור על איסור.

מחלוקת הראשונים

נחלקו הראשונים, האם אכן הדעות חולקות:

א. **הרי"ף** (יט ע"א בדה"ר) **והרא"ש** (י, א) הבינו, שיש מחלוקת בין האמוראים, ומכיוון שבדרך כלל הלכה כדעת רב - גם כאן הלכה כמותו, ואסור לאדם להקיז דם להוריו כדי לרפא אותם, למרות שאין כוונתו לחבול בהם. כמובן שגם לשיטתם האיסור הוא רק מדרבנן גזירה שמא יחבול בהוריו, שהרי אחרי הכל אין בכוונתו להזיק להם.

ב. **הרמב"ם** (ממרים ה, ז) חלק וטען (על פי פירוש הבית יוסף), שלמעשה כלל אין מחלוקת בין האמוראים. לשיטתו כולם מודים שכאשר יש אדם אחר שיכול לרפא, על הבן להימנע לטפל באביו, ומשום כך רב לא נתן לבנו להוציא את הקוץ מבשרו. אמנם, כאשר אין אדם אחר שיירפא את האב, מותר לבן לרפאו למרות שבעקבות כך ייצא ממנו דם, וכפי שכתב רב מתנא, ובלשון הרמב"ם:

"המקיז דם לאביו או שהיה רופא וחתך לו בשר או אבר פטור, אף על פי שהוא פטור לכתחילה לא יעשה או להוציא סלון מבשר אביו או אימו לא יוציא, שמא יעשה חבורה, במה דברים אמורים כשיש שם אחר לעשות, אבל אם אין שם מי שיעשה אלא הוא והרי הן מצטערין הרי זה מקיז וחותר כפי מה שירשהו לעשות."

ג. אפשרות נוספת לפרש (שבסופו של דבר נדחתה על ידו) הציע **הרמב"ן** (תורת האדם), שגם לשיטתו אין מחלוקת בין האמוראים ויש לחלק בטיב הרפואה. אם מדובר בהוצאת דם לצורך רפואה כמו בהקזת דם, מותר לבן לרפא את אביו, ועל כך דיבר רב מתנא. לעומת זאת, אם הוצאת הדם אינה מהווה חלק מהרפואה, אלא רק פועל יוצא וכמו בהוצאת קוץ, אסור, ועל כך דיבר רב.

להלכה

בעקבות מחלוקת הראשונים, נחלקו האחרונים בפסק ההלכה :

א. כפי שכתב **השולחן ערוך** בהקדמה לספרו, בדרך כלל הוא פוסק כדעת רוב הפוסקים מבין עמודי ההוראה (הרי"ף, הרמב"ם והרא"ש), ורק כאשר יש שוויון ביניהם הוא מצרף פוסקים נוספים¹. לכן, מכיוון שהוא הבין שהרי"ף והרא"ש צועדים באותה שיטה וסוברים שבכל עניין אסור לבן לרפא את הוריו כך יש לפסוק, ורק במקרה של סכנת חיים יהיה מותר לבן להוציא דם מאביו.

יש להעיר, שגם לשיטתו יהיה מותר לבן לספר את אביו, ולא כפי שנקטו חלק מהאחרונים בעקבות **בעלי התוספות** בפירושם לתורה (מושב זקנים, קדושים יט, ג), מכיוון שרק בעבר כשאמצעי התספורת לא היו כל כך משוכללים היה חשש אמיתי לפציעה במהלך התספורת, אבל בזמן הזה פציעה במהלך התספורת רחוקה מאוד, ואין מקום אמיתי לחשוש לה ולאסור.

ב. **הרמ"א** (שם) **הב"ח** (שם, ד"ה ומה שכתב), **הבן איש חי** (שופטים, כד) ורוב הפוסקים חלקו, ופסקו כדעת הרמב"ם המתיר לרפא כאשר אין אפשרות אחרת. בטעם הדבר נימק הב"ח, שאמנם השולחן ערוך הבין שהרי"ף חולק על הרמב"ם, אבל הרמב"ן סובר שהרמב"ם והרי"ף צועדים באותה הדרך, ולכן כך יש לפסוק, ובלשון הבן איש חי:

"בין איש בין אשה שהכו אב ואם ועשו בהם חבורה חייבין חנק, ובהכאה בלבד בלי חבורה חייבין בלאו, כמו המכה את אחד מישראל, ולכן אם היה קוץ תחוב לאביו לא יוציאנו שמא יעשה בו חבורה, והוא הדין לאמו. במה דברים אמורים? כשיש אחר לעשות להם, אבל אם אין אחר לעשות והם מצטערים, הרי זה מקיז ועושה כל מה שירשהו לעשות להם."

¹ הסיבה שהשולחן ערוך נקט כך היא, שסבר שבעקבות 'ירידת הדורות' אי אפשר להכניס את הראש בין הראשונים, ולהכריע ביניהם, לכן יש ללכת אחרי הרוב. גישתו ספגה ביקורת משני פנים: ראשית, יש כמו המהרש"ל והחזון איש שערערו על עצם ההכרעה באמצעות הרוב, על הפוסק ללמוד את הסוגיה ולהכריע כפי הבנת שכלו. שנית, גם אם פוסקים על פי הרוב, מדוע פוסקי אשכנז כמו התוספות הושמטו מהמערכת?!

ליכא אחר

יוצא שלמעשה, רוב הפוסקים אשכנזים וספרדים כאחד נקטו מעיקר הדין כדעת הרמב"ם והרמ"א, שאדם יכול לרפא את אביו ואת אימו, אבל זאת רק כאשר אין אדם אחר שיכול לרפא, ורק לעיתים החמירו כדעת השולחן ערוך. דנו הפוסקים בשאלה, מתי נחשב מצב בו "אין אדם אחר" עליו דיבר הרמב"ם, שהרי כמעט תמיד ימצא אדם אחר שיכול לעשות את אותה העבודה.

ערוך השולחן (רמא, ו) כתב, שכאשר הבן הרופא מרפא טוב יותר משאר הרופאים, הרי זה נחשב מצב בו 'אין אחר', ויהיה מותר לו לרפא את אביו למרות החשש שיפצע אותו. בדומה לכך כתב **המנחת יצחק** (א, כז) שכאשר הבן יכול לטפל באב החלש בביתו, ולחסוך ממנו את ההליכה לבית חולים המעייפת אותו, מצב זה נחשב כאילו אין רופא אחר.

ריפוי בשכר

וודאי שאם האב רוצה להתרפא רק אצל בנו, נחשב מצב זה כמצב בו אין רופא אחר. נחלקו הפוסקים בשאלה, מה הדין במקרה בו האב מסכים להתרפא אצל רופא אחר, אך הבן יכול לעשות את הטיפול הרפואי בחינם, בעוד שהטיפול אצל זרים עולה כסף. האם עליו בכל זאת להוציא כסף על רופא אחר, כדי להימנע מחבלה בהוריו?

א. **הגרש"ז אויערבך** (נשמת אברהם י"ד רמא) פסק בעקבות **היפה ללב**, שאין חובה על הבן הרופא להוציא כסף בשביל לרפא את אביו, ובמקרה והוא בעצמו יכול לבצע את הטיפול בחינם - נחשב מצב זה כאילו אין רופא אחר, ואין במעשיו איסור. בטעם הדבר נימק, שמצוות כיבוד אב צריכה להיעשות מכספי האב (וכפי שפסק השולחן ערוך), לכן אין חובה על הבן להוציא ממון על הטיפול.

ב. **הרב צבי פסח פרנק** (שם) חלק וסבר, שהוצאת תשלום על הריפוי אינה נחשבת כמצב בו אין רופא אחר. והסביר שאמנם הבן אינו מצווה להוציא כסף בשביל לרפא את אביו, אבל במקרה זה נתינת הכסף אינה לצורך הריפוי, אלא כדי להימנע ממצב בו הוא יחבול באביו ויעבור על איסור, ולכן יהיה עליו להוציא כסף על הטיפול.

עזיבת ההורים

עד כה עסקנו במקרה בו אפשר לטפל בהורים, דנו הראשונים בשאלה, מה יהיה הדין במקרים קשים ומורכבים כגון שדעתו של אחד ההורים נטרפת, וכבר אי אפשר יותר לטפל בהם, האם במקרה מעין זה מותר לבן לעזוב את הוריו מתוך חשש שמא ייפגע בהם, למרות שבעקבות כך יימנע מלכבדם:

א. **הרמב"ם** (ממרים ו, י) ובעקבותיו **השולחן ערוך** (יו"ד רמ, י) פסקו, שעל הבן לעשות את המקסימום, אך אם הוא לא מסוגל לעמוד בכך מותר לו לעזוב, ולהשאיר אחרים שיטפלו בהם. כפי שכתב הבית יוסף, מקורו בגמרא במסכת קידושין (לא ע"א) המספרת, שלרב אסי הייתה אמא זקנה שלא יכול היה לעמוד בבקשותיה, ומשום כך עזב אותה - מכאן מוכח שאפשר לעזוב כשאין ברירה.

ב. **הראב"ד** (שם) על פי פירוש **הב"ח** (יו"ד רמ, יב), חלק על דברי הרמב"ם, החמיר וסבר, שאסור לבן לעזוב את אימו המשוגעת. את ראיית הרמב"ם מהגמרא במסכת קידושין דחה והסביר, ששם האם הייתה רק זקנה ויכלה לדאוג לעצמה, ולכן במקרה בו הבן יודע שלא יוכל לעמוד בבקשותיה מותר לו לעזוב, כדי שלא יעבור על חוסר כבוד בהוריו. לעומת זאת במקרה בו האם משוגעת ואינה יכולה לדאוג לעצמה - אסור לעזוב ויש חובה לטפל בהם כמיטב יכולתו, ובלשון הב"ח:

"ואני אומר דעת הראב"ד היא דהיא אימא לא נטרפה דעתה, אלא זקנה היתה ולפי שלא היה יכול להשתדל לה בעל כרצונה הלך ממנה, אבל מי שנטרפה דעתו שצריך שמירה יתירה אין הדעת נותנת שיניחם וילך לו, וכן יראה מדברי רבינו שהסכים לדעת הראב"ד. והכי נקטינן להלכה, ודלא כמו שפסק בשולחן ערוך להקל כדעת הרמב"ם."

ג. דעה שלישית והמקילה ביותר, היא דעתו של **הדרישה** בעקבות פירוש אחר בדברי **הראב"ד**. הוא טען, שכאשר הראב"ד חולק על הרמב"ם, אין הוא חולק על כך שמותר לבן לעזוב את אימו שהשתגעה (וכפי שטען הב"ח). כוונתו לחלוק על הוראת הרמב"ם שעל הבן להשאיר אחריו מי שידאג לאימו - מעשה שלא כתוב בגמרא בקידושין שעשה רב אסי כאשר עזב.

דעת הציץ אליעזר

להלכה אם כן, השולחן ערוך פסק כדעת הרמב"ם המקל לעזוב במקום שיגעון, ואילו הב"ח פסק כדעת הראב"ד המחמיר ואוסר. פירוש נוסף המיישב את הקושיות על דברי הרמב"ם מדברי הגמרא בקידושין, הביא **הציץ אליעזר** (יב, נט), שבעקבות כך פסק להלכה, שבמקרה בו על הבן לקשור את אחד מהוריו כי השתגעו, עליו לעזובם ולתת לאחרים לעשות את מעשה הקשירה.

הוא טען, שכאשר הרמב"ם פסק שמותר לבן לעזוב את הוריו, הוא לא התכוון למקרה בו השתגעו בלבד, (ואז קושיית הב"ח היכן כתוב בגמרא שאמו של רב אסי השתגעה (ולא שהייתה רק זקנה) במקומה עומדת), אלא כוונתו למצב בו על הבן לעשות מעשה שמהווה בזיון בהוריו, כגון לקשור אותם למיטה - במקרה זה וודאי שכל הפוסקים יודו שעל הבן לעזוב, ובלשון **ערוך השולחן**:

"מי שנטרפה דעת אביו או אימו משתדל לנהוג עמהם עד שתתיישב דעתם, ואם אי אפשר לו כתב הרמב"ם שילך ויצווה לאחרים לנהגם כראוי. והשיג הראב"ד דאם ילך ויניחם למי יצוה לשמרם. ואין זו השגה, דנראה לומר דהרמב"ם הכי קאמר, דידוע שהמשתגעים בהכרח לאוסרם בזיקים ובחבלים, והבן אין ביכולתו לעשות כן, לכן מצוה לאחרים."

בעוד שערוך השולחן הוכיח את דברי הרמב"ם מסברא, הציץ אליעזר הביא ראייה לפירושו מדיוק בלשון הרמב"ם. הרמב"ם כתב, שאם הבן אינו יכול לטפל בהוריו 'יצוה לאחרים להנהיגם כראוי להם', מדוע היה צורך להוסיף את המילה 'להם'? אלא ככל הנראה כוונתו להדגיש שמדובר במקרה בו הטיפול דורש מעשים מיוחדים, כמו קשירת ההורים וכדומה.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו...